

*Пахомова О.А.,
аспірант кафедри «Міжнародна економіка»,
Донецький національний університет (м. Вінниця)*

СУТНІСТЬ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено розвиток теоретичних поглядів на розуміння процесу глобалізація, описано різноманітні теоретико-методологічні підходи до тлумачення терміну «глобалізація». Охарактеризовано точки зору різноманітних наукових шкіл щодо понять «глобалізація», «інтеграція» та «інтернаціоналізація». Стаття оповідає про феномен генерування світогосподарських економічних зв'язків. Проаналізовано генезис переплетіння світогосподарських зв'язків та зближення національних економік країн світу. Описано сутність поняття «глобалізація». Розкрито та простежено розвиток глобальної економічної трансформації. Сформульовано основні напрямки переосмислення розуміння глобальних світових процесів.

Ключові слова: глобалізація, економічна глобалізація, інтеграція, інтернаціоналізація, транснаціоналізація, вестернізація.

Постановка проблеми. В останні десятиріччя в науковій літературі та публіцистиці досить часто вживається термін «глобалізація», який розуміється як зростаюча економічна взаємозалежність країн усього світу внаслідок зростаючого обсягу і різноманіття транскордонного переміщення товарів, послуг і міжнародних потоків капіталів, а також у результаті прискореної дифузії технологій. У сучасних умовах перед людством постали проблеми глобалізації, які впливають на всі сфери суспільства. Глобалізація – складний процес, що має безліч проявів та включає багато проблем. Саме це робить проблематичним дати однозначне визначення глобалізації, яке б охопило всі сторони цього складного явища.

Процес зародження глобалізації було розпочато ще за часи великого машинного виробництва наприкінці XVIII ст. за умов розширення суспільного поділу праці. Індустріальна революція в країнах Західної Європи значною мірою сприяла розвитку виробничого процесу та засобу розподілу продукту, що, у свою чергу, вплинуло на обсяги розміщення капіталу.

Термін «глобалізація» (globalisation) походить від французького global – весвітній і вживається для характеристики сучасних планетарних процесів.

Перші згадки поняття «глобалізація» були в літературі з менеджменту та бізнесу для позначення нових стратегій світового виробництва та розподілу в 70-х роках XX ст. У Римському клубі (1968 р.) використовували термін для позначення глобальних проблем та явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковий обіг поняття «глобалізація» увів науковець Т. Левіт у 1983 р. Так, у статті, опублікованій у журналі «Гарвард бізнес ревію», під глобалізацією малось на увазі злиття окремих продуктів, що виробляли багатонаціональні корпорації. Подальше розповсюдження термін отримав завдяки Р. Робертсону [20] та К. Омае [19], котрий у 1990 р. опублікував роботу «Світ без меж».

З того часу поняття «глобалізація» надійно увійшло у повсякденний економічний лексикон та значно збагатилося розуміннями терміну. У межах економічного напрямку проблемам інтеграції та глобалізації присвячено роботи вітчизняних вчених, таких як: Ю.Г. Білоус, Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон, С.В. Мочерний, С.В. Онишко, О.М. Сазонець, С.І. Соколенко, Н.В. Стукало та ін. Щодо зарубіжної наукової школи, то це праці таких науковців, як З. Бжезинський, А.Б. Вебер, І. Вульф, Г.Г. Дилигенський, Г.В. Колодко, А.С. Панарін, Ф. Сашвальд, Дж. Сорос, А.С. Филипенко, Е. Тофлер.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У результаті дослідження основних підходів до теоретико-методологічної диспозиції глобалізації, останню визначено як еволюційний процес та фактор розвитку світового господарства. Зазначена діалектика обумовлена наявністю драйверів впливу (глобалізація, інтеграція, інтернаціоналізація, нетрадиційна концентрація капіталу, зміщення ваги світових фінансових центрів) та феномену генерування світогосподарських економічних зв'язків, що перетворює глобалізацію на визначальну тенденцію світового економічного розвитку та зумовлює подальший розвиток теоретичного розуміння процесу.

Мета статті полягає у дослідженні теоретико-методологічних підходів до тлумачення термінів «глобалізація», «інтеграція» та «інтернаціоналізація»; в аналізі генезису переплетіння світогосподарських зв'язків та зближення національних економік країн світу; у визначенні сутності поняття глобалізації світогосподарських зв'язків. Крім того, дослідження ставить за мету розкрити та простежити розвиток глобальної економічної трансформації, а також запропонувати основні напрямки переосмислення розуміння глобальних світових процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності глобалізації в економічній сфері. Розбіжності торкаються також етапів розвитку глобальних процесів.

Певна група вчених розглядає глобалізацію протягом усієї історії цивілізації і вважає, що зародки глобалізації розпочались ще до великих географічних відкриттів. У цей час зв'язки між державами мали спорадичний характер. Так, Г.Г. Дилигенський вважає, що глобалізація – явище абсолютно не нове. Воно у існувало у різних формах та розвивалося на різних етапах людської історії. Добре відомі античні форми глобалізації [3].

Інший представник цього ж підходу Г.В. Колодко стверджує, що глобалізація – це процес створення лібералізованого та інтегрованого світового ринку товарів і капіталу, а також формування нового міжнародного інституціонального ладу, який служить розвитку виробництва, торгівлі і фінансових потоків у весвітньому масштабі. При цьому він вирізняє три етапи прискорення розвитку процесу глобалізації.

Перший етап відбувся в період відкриття Америки та інших географічних відкриттів XV–XVI ст., що надало значного сти-

мулу світовому економічному розвитку та породило велику кількість нових ринків.

Другий великий перелом у глобальній економіці мав місце у XIX ст. Цей період пов'язується зі значними масштабами виробництва й міжнародної торгівлі в умовах золотого стандарту та застосування досягнень науково-технічного прогресу.

Третій великий перелом відкрив нову епоху в історії глобалізації. Головна його ознака – електронно-інтернетівська революція.

За висновками М. Вульфа, процес глобалізації представляє подорож до досяжної мети – «глобального світу», в якому не буде ні відстаней, ні національних кордонів.

Інша група учених розуміє під глобалізацією якісно новий етап розвитку світової економіки. Підхід визначає глобалізацію явищем, притаманним останній третині XX ст. У цей період глобалізація стає вагомим чинником економічного розвитку. Так, А.Б. Вебер вважає: «Іноді говорять: світ завжди був глобальним. Так, якщо йдеться про фізичний світ. Але світ людський не був. Глобалізація є втягування світу у відкриту систему фінансово-економічних, суспільно-політичних та культурних зв'язків на основі новітніх комунікаційних і інформаційних технологій».

Згідно з А.С. Філіпенком, глобалізація є продуктом епохи постмодерну, переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, формування засад ноосферно-космічної цивілізації [16].

Слід зазначити, що серед теоретичних питань визначення глобалізації досить проблематичним є співвідношення глобалізації з вестернізацією.

Так, одна група вчених вважає поняття «глобалізація» більш широким за «вестернізацію». До вчених, що дотримуються цієї позиції, належать Е. Гідденс, Р. Робертсон, В. Коннолі, М. Олброу. Аргументом на користь цього погляду є досвід суспільної модернізації країн Східної та Південно-Східної Азії (Японія, Китай, Південна Корея, Сінгапур, Таїланд, В'єтнам, Малайзія). Процеси оновлення в цих країнах не трансформувалися у суцільну вестернізацію, від якої могли б постраждати традиційні соціокультурні підвалини азійських суспільств. Це є свідченням, що перехід до індустріально розвинених систем у принципі можливий без вестернізації [18, с. 28].

Інші вчені, такі як С. Адмін, Л. Бентон, Р. Гіллін, вбачають у глобалізації просту дифузю західного модернізму, а інтернаціоналізацію розглядають як побічний продукт американського світового порядку, що має тенденцію до розширення. А. Каллінікос розглядає глобалізацію ще ширше і розуміє її як нову фазу імперіалізму, коли національні уряди стають агентами монополістичного капіталу. Ф. Фукуяма вважає тріумфом ліберальної демократії завершення суспільно-формаційного розвитку – кінець історії. З фрази зрозуміло, що він пропонує поширити ліберальну демократію і, відповідно, американський засіб життя на весь світ, а саме глобалізувати [18, с. 28].

Низка науковців розглядає глобалізацію під іншим кутом. Наприклад, Ю.В. Шишков запропонував думку, що глобалізація – нова, більш висока стадія розвитку відомого процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) різних аспектів суспільного життя: економічних, політичних, культурних тощо.

Таким чином, економічна глобалізація виступає кульмінацією історичного процесу розвитку капіталістичних засад господарювання в планетарному розмірі.

Загалом, згідно з аналізом природи глобалізації, різні точки зору представлені вченими класичної школи, революційних та еволюційних глобалістів, а також скептиків.

Представниками революційного глобалізму є здебільшого бізнесмени та політики, такі як К. Поппер, Ф. Фукуяма, З. Бжезинський [2], Дж. Сорос [13] та ін. Основою теорій є неоліберальна практика. Тобто глобалізація виступає своєрідним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного, культурного життя з орієнтацією на глобальну інтеграцію з використанням науково-технічного прогресу та вільно-ринкових механізмів у певній незалежності від існуючих національних утворень, соціальних, культурних імперативів.

Дж. Сорос заявляє: «Я ототожнюю її з вільним рухом капіталу та дедалі зростаючим домінуванням глобальних фінансових ринків і багатонаціональних корпорацій над національними економіками» [13].

Щодо еволюційних глобалістів, то представники дотримуються думки, що сучасний глобалізм є історично безпрецедентною формою, яка не йде в порівняння з жодним іншим порядком. До вчених, що поділяють таке тлумачення, відносять У. Бека, Дж. Стігліца, Н. Мамедова, В. Товстих, Х. Барлибасва, М. Делягіна, В. Іноземцева та ін. Наприклад, В. Іноземцев тлумачить походження глобалізації так: «Сучасна глобалізація здається мені процесом перетворення регіональних соціально-економічних систем, досягнувши високого ступеня взаємозалежності, в єдину всесвітню систему, що розвивається на базі відносно уніфікованих закономірностей... глобалізація являє собою перетворення ряду відокремлених світогосподарств у світову економіку».

Загалом, еволюційні глобалісти говорять про поступову адаптацію держав і суспільств до взаємозалежного нестабільного світу, урахування певних соціальних та політичних змін. Концепції змінюються поступово, але постійно, а суверенність це не тільки територіальний бар'єр, а скоріше джерело відстоювання прав та привілеїв у межах спільної політичної системи.

Існують теорії скептиків, що заперечують поняття глобалізації і виступають з антиглобалістськими пропозиціями. Представниками напрямку є С. Хантінгтон, А. Панарін, С. Карамурза, Б. Ключніков, О. Арін та ін. [17].

Наприклад, А. Панарін розуміє глобалізацію «...як процес послаблення традиційних територіальних, соціокультурних, державно-політичних бар'єрів та становлення нової «безпротекціоністської» системи міжнародної взаємодії й взаємозалежності» [10].

Загалом, скептики розглядають глобалізацію як розповсюдження західного модернізму, а світову інтернаціоналізацію – як сукупний продукт американського світогляду. Причому глобалізація є уніфікованим засобом життя з ліберальними цінностями, нав'язаними індустріально розвиненими країнами. Поняття «глобалізація» розглядається як вестернізація.

Важливо зазначити тлумачення терміну «глобалізація» вченими України. До перших вітчизняних науковців, які досліджували питання глобалізації, належить С.І. Соколенко. Згідно з його думкою, немає одностайного визначення поняття «глобалізація» та нерідко поняття вживається як синонім інтернаціоналізації, або лібералізації міжнародної торгівлі та інвестування, а також як інтеграція національних господарств. С.І. Соколенко стверджує: «Галузь економічної науки, яка займається ключовими планетарними проблемами сучасності і майбутнього людської цивілізації, одержала назву «глобалістика» [12].

Інший вітчизняний вчений О.Г. Білоус дає визначення природи глобалізації, структури процесу, розкриває закономірності розвитку та надає критичну оцінку глобальних трансформацій економіки України. Він зазначає: «У методології досліджень

глобалізму і глобалізації поступово перемагає комплексний, системний підхід, який розглядає глобалізацію як в економічному, так і в геополітичному, соціальному, екологічному, інформаційному, соціокультурному контексті» [1].

У свою чергу, В.П. Ключко дотримується думки, що глобалізація як процес – це результат розвитку продуктивних сил та інтернаціоналізації усіх сфер суспільного життя, встановлення безпосередніх більш-менш сталих зв'язків між суб'єктами різних країн, унаслідок чого виробничий процес в одній країні стає складовою частиною процесу, який відбувається в інтернаціональному або світовому масштабі. Світова економіка стає єдиним ринком і виробничою зоною з національними та регіональними секторами, а не простою сукупністю національних економік, що розгортають взаємне економічне співробітництво [4].

Схожу думку з В.П. Ключко має С.В. Мочерний, який вважає, що за генетичним підходом вихідним етапом сучасної глобалізації був і залишається процес інтернаціоналізації всіх складових суспільно-економічної формації, який еволюціонує від менш розвинутих економічних та інших суспільних форм до розвиненіших [7].

О.М. Сазонцев розглядає глобалізацію як посилення взаємозалежностей і взаємовпливу різних сфер і процесів світової економіки, що відтворюється в поступовому перетворенні світового господарства на єдиний ринок товарів та послуг, капіталу, трудових ресурсів, наукових знань [11].

Досить широке тлумачення терміну глобалізація дає Ю.В. Макогон: «Глобалізація – це процес, який створює економічну, фінансову, торгову, інформаційну та інші системи. При цьому наднаціональні економіки, капітали, цінні папери та ін. розглядаються не як проста сума економік, валютних, інформаційних та інших систем окремих держав, а як цілісні геоекономічні, геофінансові, геоінформаційні та інші поля, які у сукупності формують планетарні життєво активні поля» [6].

Своє розуміння терміну глобалізація дає Н.В. Стукало: «Відповідно до комплексного підходу, глобалізація являє собою комплексне геополітичне, геоекономічне, геокультурне явище, що має потужний ефект для всіх сторін життєдіяльності суспільства» [14].

Підбиваючи висновки трактування поняття «глобалізація», важливо зазначити, що, незважаючи на велику кількість тлумачень, єдиного уявлення поняття не існує. Досить часто, розглядаючи глобалізацію, стикаємося з такими поняттями, як «інтернаціоналізація» та «інтеграція».

Визначаючи сутність економічної глобалізації, необхідно розуміти та розрізнити поняття «інтернаціоналізація», «інтеграція» й «глобалізація» та показати їх взаємозв'язок.

Існує ціла низка точок зору щодо визначення сутності терміну «інтернаціоналізація». Не визначені й хронологічні рамки розвитку цього явища. Так, Н.А. Косолапов розглядає інтернаціоналізацію як історико-еволюційну підготовку глобалізації [5].

Щодо економістів, П. Жак і Ф. Сашвальд зауважили, що процес інтернаціоналізації починає розвиватись наприкінці XIX – початку XX ст. Основою є розвиток міжнародної торгівлі. За їх уявленням, розвиток взаємозалежності країн після Другої світової війни відбувався у два етапи. На першому етапі (1947–1980 рр.) відбувається інтернаціоналізація за рахунок міжнародної торгівлі. Другий етап починається з 80-х років. Спостерігається взаємозалежність держав, яка трансформується у глобалізацію. Науковці вважають, що поняття «інтернаціоналізація», «інтеграція», «економічна глобалізація» є етапами розв'язання головного економічного протиріччя світового

господарства – між розвитком усупільнення відтворювального процесу і його відокремленням у межах територіальних і господарських ланок.

Висновки. Резюмуючи вищезазначені інтерпретації, зазначимо, що інтернаціоналізація являє собою процес еволюції міжнародних економічних зв'язків, що базується на міжнародному поділі праці.

Після Другої світової війни інтернаціоналізація перетворюється на якісно нове явище, а саме економічну інтеграцію. Тож міжнародна економічна інтеграція є формою процесу інтернаціоналізації і водночас виступає етапом державного суспільного економічного простору з метою вільного руху товарів і факторів виробництва.

Термін «інтеграція» виступає консолідацією національних ринків і формуванням цілісного ринкового простору з єдиною валютно-фінансовою системою, єдиною правовою системою й тісною координацією внутрішньої й зовнішньоекономічної політики держав. Початок визначення поняття «інтеграція» – кінець Другої світової війни, а в останні два десятиріччя XX ст. воно набуває нової якості – стає глобалізацією.

Поняття «економічна глобалізація» є новим рівнем інтернаціоналізації та міжнародної економічної інтеграції. Економічна глобалізація супроводжується інтенсифікацією та новою якістю внутрішніх міжнародних зв'язків у планетарних масштабах.

Отже, процес глобалізації є досить суперечливим феноменом у світовому просторі. Певною мірою сутність процесу виражена в межах, які було наведено вище, що сприяють підвищенню ефективності світового господарства, економічному і соціальному прогресу людства. Але з іншого погляду форми прояву цих меж можуть іноді утискати інтереси широких верств населення як усього світу, так і окремих країн, що не входять у відомий «клуб» держав «золотого мільярда». Нинішня (неоліберальна) модель глобалізації економіки несе в собі низку негативних явищ, характеризується гострими колізіями і конфліктами різних учасників світогосподарських відносин.

Глобалізація світової економіки, яка стала певним фактом та посилюється зараз, – явище досить складне та дуже суперечливе. Глобалізація не виключає власного економічного обличчя кожної локальної цивілізації, кожної країни. Зазначена тенденція суперечлива, оскільки вона не усуває прірву між багатими та бідними, авангардними та відсталими цивілізаціями та народами, але створює певні передумови для скорочення розриву в перспективі за умов зміни нині переважаючої моделі глобалізації.

Література:

1. Білоус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: системні маркетингові дослідження / О.Г. Білоус, Ю.М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
2. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский ; пер. с англ. Е. Нарочницкой, Ю. Кобыякова. – М. : Международные отношения, 2004. – 288 с.
3. Дилигенский Г.Г. Глобализация в человеческом измерении / Г.Г. Дилигенский // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 7. – С. 14.
4. Ключко В.П. Глобалізація та її вплив на країни з перехідною економікою / В.П. Ключко // Економіка України. – 2001. – № 10. – С. 51–58.
5. Косолапов Н.А. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты / Н.А. Косолапов // МЭ и МО. – 2002. – № 3. – С. 69–73.
6. Макогон Ю.В. Глобальна економічна криза 2008–2010 років:

- світовий досвід та шляхи подолання в Україні : [монографія] / В.П. Антонюк, С.С. Аптекарь, Н.А. Балтачєєва [та ін.] ; під заг. ред. В.І. Ляшенка. – Донецьк : Юго-Восток, 2010. – 414 с.
7. Мочерний С.В. Світове господарство в умовах глобалізації : [монографія] / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, С.В. Фомішин. – К. : Ніка-центр, 2006. – 200 с.
 8. Онишко С.В. Взаємодія фінансового і реального секторів економіки у контексті розбудови фінансової інфраструктури України / С.В. Онишко // Фінансова інфраструктура України: проблеми та напрями розвитку : зб. тез всеукр. наук.-практ. конф. – К. : Криніця, 2013. – С. 147–149.
 9. Онишко С.В. Парадигмальні особливості сучасних трансформацій на фінансовому ринку / С.В. Онишко // Концепції та механізми сучасних трансформацій на фінансовому ринку : матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь : НУ ДПС України. – 2012. – С. 97–99.
 10. Панарин А.С. Искусшение глобализмом / А.С. Панарин. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 416 с.
 11. Сазонець О.М. Інформаційна складова глобальних економічних процесів / О.М. Сазонець. – Донецьк : Юго-Восток ЛТД, 2007. – 360 с.
 12. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 1999. – 568 с.
 13. Сорос Дж. Первая волна мирового финансового кризиса. Промежуточные итоги. Новая парадигма финансовых рынков / Дж. Сорос. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2010. – 272 с.
 14. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 29–35.
 15. Стукало Н.В. Становлення концепції розвитку національної фінансової системи України в умовах глобалізації / Н.В. Стукало // Економіка та держава. – 2009. – № 7. – С. 29–35.
 16. Филиппенко А.С. Экономическое развитие: цивилизационный подход / А.С. Филиппенко. – М. : Экономика, 2002. – 260 с.
 17. Шадура-Никипорець Н.Т. Генезис та етимологія економічної категорії «глобалізація» / Н.Т. Шадура-Никипорець // Вісник Чернігівського державного технологічного університету.
 18. Шергін С. Сучасний вимір глобалізації: концепції і реальність / С. Шергін // Світогляд. – 2008. – № 4. – С. 26–33.
 19. Palma J.G. Why neo-liberal reports of the end of history turned out to be premature / Cambridge Journal of Economics, 2009. – № 33. – P. 29–69.
 20. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / R. Robertson. – SAGE, 1992. – 211 p.

Пахомова О.А. Сущность и закономерности развития глобальной экономической трансформации

Аннотация. В статье исследовано дальнейшее развитие теоретических взглядов на понимание процесса глобализации. Описаны различные теоретико-методологические подходы к толкованию термина «глобализация». Охарактеризованы мнения различных научных школ о понятиях «глобализация», «интеграция» и «интернационализация». Проанализирован генезис переплетения мировых хозяйственных связей и сближение национальных экономик стран мира. Раскрыто и прослежено развитие глобальной экономической трансформации. Сформулированы основные направления переосмысления понимания глобальных мировых процессов.

Ключевые слова: глобализация, экономическая глобализация, интеграция, интернационализация, транснационализация, вестернизация.

Pahomova O.A. The essence and regularities of the development of global economic transformation

Summary. This research includes further development of theoretical views on the understanding of globalization process, described different theoretical and methodological approaches to the interpretation of the term «globalization». It outlines the views of different schools about globalization concept, integration and internationalization. The article discussed the phenomenon of world economic relations generation. The article analyzed the genesis of global economic relations intertwining and convergence of national economies of world countries. The research outlined the essence of globalization concept. It identified and traced the development of global economic transformation. It formulated the main directions of rethinking the understanding of global processes.

Keywords: globalization, economic globalization, integration, internationalization, transnationalization, westernization.